

Łukasz Zabielski
Dział Naukowy
Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku

PROJEKT NAUKOWY *PISM ROZPROSZONYCH*

ZYGMUNTA GLOGERA.

WPROWADZENIE

[Pańskie badania] będą na długo jeszcze niewyczerpaną kopalnią materiałów, nie tylko dla etnografii naszej, ale też razem stanowią źródło najobfitsze dla poznania charakteru, uczuć, ducha poezji i stanu moralnego oddzielnych plemion, składających przedtem jedną całość dawnej Rzeczypospolitej¹.

Projekt naukowy

Publikacja ta stanowi jedno z ogniw realizowanego w Książnicy Podlaskiej im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku projektu naukowego poświęconego życiu i twórczości Zygmunta Glogera (1845–1910). Stawiamy przed sobą zadanie przywrócenia do świadomości społecznej pełnej sylwetki pisarza z Jeżewa. To znaczy: pragniemy, aby zaczęto go postrzegać nie tylko jako człowieka o hermetycznie sprofilowanym zakresie działalności – archeologa, folklorystę, etnografa czy historyka – ale przede wszystkim jako osobę o szerokim i otwartym, można bez przesady powiedzieć: renesansowym, horyzoncie zainteresowań. Co ciekawe, horyzont ten obejmuje tak zdawałoby się odległe wobec siebie dziedziny, jak literatura, estetyka, poezja, dziennikarstwo, językoznawstwo, numizmatyka czy muzykologia.

Aby usprawnić realizację celów i ułatwić prowadzenie badań, struktura Książnicy Podlaskiej od stycznia 2016 roku została wzbogacona o odrębny Dział Naukowy. Oczywiście, jego działalność nie ogranicza się wyłącznie do badania twórczości Glogera. Ale z przekonaniem powiedzieć można, że Zygmunt Gloger całokształtowi prac

¹ List Eustachego Tyszkiewicza do Zygmunta Glogera, 22 lipca 1872 roku. Rękopis w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego w tekach Michała Federowskiego. Cytuję za: T. Komorowska, *Gloger. Opowieść biograficzna*, Warszawa 1985, s. 128. Słowa te dotyczyły pierwszej książki Glogera, tj. *Obchodów weselnych* (1869).

Działu Naukowego Książnicy Podlaskiej – obecnych i przyszłych, skoncentrowanych na dziejach i kulturze terenów wyznaczających historyczną granicę Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz Korony Królestwa Polskiego – patronuje.

Inną z form tego szeroko pomyślanego przedsięwzięcia jest realizowany od 2013 roku grant Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki (moduł *Dziedzictwo narodowe*) pod nazwą *Naukowa edycja krytyczna „Pism rozproszonych” Zygmunta Glogera w trzech tomach*. Inicjatorami projektu – podobnie jak powołania Działu Naukowego – są dyrektor Jan Leończuk z Książnicy Podlaskiej oraz profesor Jarosław Ławski z Katedry Badań Filologicznych „Wschód–Zachód”. Do realizacji prac udało się powołać zespół współpracowników i merytorycznych konsultantów – pod kierownictwem prof. Ławskiego. W skład owej grupy wchodzi edytorzy, historycy, literaturoznawcy, historycy sztuki i językoznawcy z wielu instytucji z Polski i spoza granic kraju. Projekt pism rozproszonych ma na celu wydobyć z XIX-wiecznych gazet, profesjonalne opracowanie i udostępnienie ponad 800 publicystycznych tekstów Zygmunta Glogera, w tym między innymi: reportaży, relacji z podróży, sprawozdań, artykułów o charakterze społecznym, historycznym, naukowym, kulturalnym czy obyczajowym. Tekstów niezwykle cennych, eksponujących wielokształtność oraz intelektualne bogactwo życia XIX-wiecznego społeczeństwa polskiego nie tylko na Podlasiu, ale też w Królestwie Polskim i ziemiach dawnej Rzeczypospolitej, pozostających pod zaborami.

Również zorganizowana w dniach 23–24 października 2015 roku Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Zygmunt Gloger 1845–1910. Pisarz, myśliciel, uczonek. Rewizje” wpisuje się w kontekst podjętych w Książnicy Podlaskiej we współpracy z Wydziałem Filologicznym UwB prac nad życiem, sylwetką i twórczością autora *Dolinami rzek*. Choć publikacja, którą Czytelnik trzyma obecnie w rękach, zbiera teksty wygłoszone jako referaty podczas konferencji, warto omówić kilka wybranych aspektów badań nad Glogerem, zdecydowanie wykraczających poza problematykę książki (jej powstania oraz zawartości) i konferencji.

Zacznijmy zatem od genezy wspomnianego projektu naukowego, przechodząc kolejno do problematyki bardziej konkretnej i szczegółowej, obejmującej między innymi kwestię polskiej „glogerologii”, w której tradycję chcielibyśmy się wpisać. Poruszmy też wybrane i wymagające omówienia aspekty związane z wydawaniem III-tomowych *Pism rozproszonych* Glogera, a także – na koniec – skupimy się nad zamysłem i przebiegiem październikowej konferencji.

Marzenie

Kamieniem węgielnym projektu naukowego w tym przypadku okazało się Marzenie. Owszem: marzenie przez duże M. Tak bowiem chciałbym nazwać ideę, która, będąc pierwotnie mglistym zamysłem jedynie, zakorzeniła się finalnie w świadomości licznej grupy osób, obejmując kilka różnych instytucji. Dodajmy: zakorzeniła i zaraziła potrzebą realizacji konkretnej, choć jakże złożonej i czasochłonnej pracy. Ale Marzenie owo na spełnienie – przynajmniej częściowe – musiało jednak cierpliwie

czekać. I to dobrych kilkadziesiąt lat. Całe niemal środowisko (pomijając nieliczne przypadki i instytucje, o których tu będzie mowa) lokalnych, tzn. białostockich, ale i szerzej: podlaskich, polskich, entuzjastów-amatorów i sympatyków-profesjonalistów regionalnej literatury, historii, archeologii, etnografii, folklorystyki, od lat powtarza postulat „poważnego” zajęcia się Zygmuntem Glogerem (1845–1910), jego życiem i całokształtem działalności twórczo-badawczo-kolekcjonersko-zbierackiej. Poważnego, czyli jakiego? Przede wszystkim kompleksowego, naukowego, krytycznego opracowania twórczości, która od ponad wieku czeka na swego edytora.

Czy jednak cienia winy, mówiąc z przymrużeniem oka, nie jest pozbawiony sam „pisarz, myśliciel, uczonek” – starożytnik z Jezewa? Jakże bowiem w jednym projekcie wydawniczym, choćby i najbardziej ambitnym, zamknąć tak wielopostaciową, wewnętrznie niezharmonizowaną materię, jaką ta twórczość jest? Z uszanowaniem charakteru tego imponującego dorobku badawczo-artystycznego. Może i nie będącego, jak chce Teresa Komorowska³, owocem pracy tytanicznej, nadludzkiej, ale stanowiącego bardzo przekonujący znak roztropnie spożytkowanej energii życiowej. Właściwie nie tylko o liczbę – tysiące? dziesiątki tysięcy? – zaczerpniętych atramentem kartek papieru chodzi (myślę, że sens tak spożytkowanej energii życiowej poparliby chyba nawet zwolennicy teorii Jerzego Stempowskiego⁴). Lecz o poziom jakościowy, kształt wykonanej pracy: artykuły, rysunki, opisy, relacje, reportaże, wspomnienia, monografie, spisy, wstępy, komentarze... wiersze i poematy! Najchętniej wybiera się więc pojedyncze zaledwie skrawki tej obfitej i wielokształtnej – zarazem niepokojącej ze względu na piętno szalonej wszechkompetencji i onieśmielającej erudycji autora – twórczości. Wybiera i eksponuje się w postaci reprintów poszczególnych wydań (*Rok polski, Dolinami rzek, Skarbczyk* itp.). Wygodne to i zarazem proste rozwiązanie.

² Pytanie to formułowano wielokrotnie, w ciągu ostatnich lat padały też konkretne propozycje działań. Zob. G. Kowalski, *Zygmunt Gloger. Dzieło – recepcja – perspektywy badań*, „Bibliotekarz Podlaski” 2011–2012, nr 23–24, s. 3–11.

³ T. Komorowska, *Gloger. Opowieść biograficzna*, dz. cyt., s. 7: „Gloger nie koncentrował się wokół jednego wielkiego dzieła, raczej rozpraszał. [...] Nie miał ambicji tworzenia wielkich syntez czy nowych systemów. [...] To nie cechy tytaniczne, to umiejętność maksymalnego wykorzystania zwykłych ludzkich możliwości dla dobra sprawy budzi szacunek”. Istotnie, ale czy maksymalne wykorzystanie „zwykłych ludzkich możliwości” nie jest przykładem tytanicznej (tzn. bliskiej niemożliwemu do osiągnięcia ideałowi) postawy podmiotu twórczego? Z pewnością nie można tego nazwać powszechną i popularną praktyką, nawet w przypadku epoki tak ceniącej pożyteczne spędzanie czasu, jak druga połowa XIX wieku.

⁴ Zob. J. Stempowski, *O czernieniu papieru*, [w:] tenże, *Eseje dla Kasandry*, Kraków 1981, s. 7: „Z wczesnego rozpoznania się z mechanizmem pisania i druku wyniosłem przekonanie, że nie ma żadnej obiektywnej potrzeby pomnażania olbrzymiej produkcji słowa drukowanego. [...] Poczytywałem więc sobie niemal za zasługę powstrzymywanie się od czernienia papieru”.

Glogerologia

Należy hołd trzeba oddać wybranym „wyjątkom od reguły”. To znaczy osobom i instytucjom starającym się o to, by nazwisko i dorobek Zygmunta Glogera nie uległy w ciągu minionego wieku zapomnieniu⁵.

Bezwzględnie pierwsze miejsce na liście zająć powinna rodzina. Podziękowania należą się wnuczce i prawnuczce autora *Dolinami rzek*, Annie Zawidzkiej oraz jej córce, Magdalenie Zawidzkiej-Kwiatkowskiej. Zadbaly one bowiem o to, by przechować jak największą liczbę pamiątek po przodkach. Nie tylko zresztą przechować, ale profesjonalnie zakonserwować i udostępnić zainteresowanym. Pani Zawidzka-Kwiatkowska w prywatnym mieszkaniu stworzyła – można bez przesady tak to nazwać – muzeum poświęcone autorowi *Encyklopedii staropolskiej*, w skład zbiorów którego wchodziły obrazy, archeologiczne wykopaliska, szkice, rękopisy, książki itd.⁶ Dzięki Jej wysiłkom na kilkudziesięciu metrach kwadratowych w samym sercu warszawskiej Pragi można poczuć autentyczną atmosferę i ducha z XIX-wiecznego jeżewskiego dworku Glogerów. Mówiąc o rodzinie, wymienić też trzeba z wdzięcznością między innymi Marcina i Aleksandra Kozubowskich, Lilianę Gloger, Andrzeja Matuszewicza oraz Zdzisława Wojno.

Nieocenioną pracę sto lat wcześniej przy tworzeniu *Bibliografii pism Zygmunta Glogera* wykonał Stefan Demby (1862–1939), wybitny polski bibliotekarz i bibliofil⁷. Bez jego tytanicznego wysiłku i cechującej prawdziwego humanistę wrażliwości rozproszone po XIX-wiecznych gazetach artykuły starożytnika z Jeżewa, ale też jego książki i broszury mniej znane opinii publicznej, poemat⁸ i nieliczne wiersze – skrywałyby dziś mroki zapomnienia. A jest wprost przeciwnie, by jako przykład podać projekt *Pism rozproszonych*, których bibliograficzną podstawę wyznacza właśnie spis Dembego.

Jeśli chodzi o prace poświęcone życiu i twórczości autora *Obchodów weselnych*, pierwszeństwo należy się Henrykowi Sysce za interesującą i wartą uwagi książeczkę *Zygmunt Gloger* (Warszawa 1963). Warto wymienić też wydaną w 1978 roku książkę Stefana Maciejewskiego *Szlachetni pasjonaci*, w której Glogerowi poświęcono rozdział⁹. Bezcenną dla glogerologii publikacją jest monografia Teresy Komorowskiej *Gloger. Opowieść biograficzna* (Warszawa 1985). Książka, pomimo upływu ponad trzydziestu lat od wydania, nie zestarzała się praktycznie wcale, wciąż stanowi pod-

⁵ Oczywiście, całokształt prac konserwatorskich, popularyzatorskich i naukowych wymaga oddzielnego studium, tutaj zaledwie sygnalizuję osiągnięcia i zasługi wybranych jedynie osób oraz instytucji.

⁶ Zob. otwierający niniejszy tom tekst pani Magdaleny Zawidzkiej.

⁷ Zob. *Bibliografia pism Zygmunta Glogera* (opracowanie – Stefan Demby), [w:] „Rocznik Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego”, R. 4 (1910), s. 252-312; przedruk [w:] *Zygmunt Gloger – badacz przeszłości ziemi ojczyściej, Materiały z sesji popularnonaukowej, Łomża, 25-26 maja 1974 r.*, red. J. Babicz, A. Kutrzeba-Pojnarowa, Warszawa 1978, s. 99-139.

⁸ Zob. mój tekst w niniejszym tomie: „Cogito” marzyciela. O Zygmunta Glogera „Marzeniach samotnika”.

⁹ S. Maciejewski, *Szlachetni pasjonaci*, rozdział: *Pasje jeżewskiego tytana*, Olsztyn 1978.

stawowe opracowanie i – między innymi dzięki licznym publikowanym w niej listom starożytnika z Jeżewa – źródło do biografii pisarza.

W pracy nad zachowaniem pamięci o Zygmuncie Glogerze wyróżniły się też dwie regionalne instytucje. Przede wszystkim Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wagów¹⁰, które dedykowało pisarzowi liczne inicjatywy, wystawy, publikacje¹¹. A także Łomżyńskie Społeczne Stowarzyszenie Prasoznawcze „Stopka”¹², inicjujące liczne prace naukowe i popularnonaukowe nad zachowaniem pamięci o autorze *Dolinami rzek*. W tym między innymi konferencje i seminaria¹³ oraz liczne przedsięwzięcia wydawnicze¹⁴. Wspomnieć trzeba o prowadzonej przez „Stopkę” fundacji stypendialnej „Glogerianum. Wzorowy Uczeń” oraz corocznie organizowanym Konkursie o Nagrodę i Medal Zygmunta Glogera, którego głównym założeniem jest troska o uhonorowanie osób zajmujących się rozwojem polskiej kultury i dbaniem o zachowanie polskiej tożsamości.

Za pracę naukową nad tekstami Glogera wyróżnić trzeba poszczególnych badaczy: Juliana Krzyżanowskiego¹⁵, Wacława Olszewicza¹⁶, Aleksandra Antoniu-ka¹⁷, Annę Kutrzebę-Pojnarową¹⁸, Hannę Muszyńską-Hoffmannową¹⁹, Witolda Jemielitę, Jerzego Wiśniewskiego²⁰, Adama Czesława Dobrońskiego²¹, Józefa

¹⁰ Zob. <http://ltn.lomza.pl/> [dostęp: 30 sierpnia 2016].

¹¹ Jeśli chodzi o książki, warto wymienić przede wszystkim: *Śladami Kolberga i Glogera po Ziemi Łomżyńskiej*, red. B. Bartnicka i in., Łomża 1997.

¹² Zob. <http://www.stopkapers.com.pl/> [dostęp: 30 sierpnia 2016].

¹³ Pierwszeństwo na tej liście ma pionierska na tym polu monografia zbierająca prace sesji popularnonaukowej odbytej w Łomży 25-26 maja 1974 roku, [w:] *Zygmunt Gloger – badacz przeszłości ziemi ojczystej*, dz. cyt. Zob. recenzję książki: A. Śledziewski, *Zygmunt Gloger a kultura Podlasia*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1980, nr 25/3, s. 651-655.

Mówiąc o konferencjach popularnonaukowych, warto wspomnieć, że 10 listopada 1985 roku Zarząd Wojewódzki Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego (PTTK) w Białymstoku zorganizował sesję, której pokłosiem jest książka *Rok glogerowski. Materiały z sesji popularnonaukowej*, Warszawa 1986.

¹⁴ Wymienić trzeba przede wszystkim Serię Glogerowską, którą zapoczątkowała książka *Spotkania z Glogerem* [red. Stanisław Zagórski, wybór i oprac. A. Dobroński i B. Gołębiowski, Łomża 1995].

¹⁵ Zob. tenże, *Gloger Zygmunt (1845–1910)*, [hasło w:] *Słownik folkloru polskiego*, pod red. J. Krzyżanowskiego, Warszawa 1965; tenże, *Zygmunt Gloger i jego „Encyklopedia staropolska”*, w: *Encyklopedia ilustrowana staropolska*, t. 1-4, Warszawa 1978.

¹⁶ W. Olszewicz, *Życie i prace Zygmunta Glogera*, „Lud” 1967, t. II, cz. 2; [przedruk w:] *Zygmunt Gloger – badacz...*, dz. cyt.

¹⁷ Tenże, *Z działalności kolekcjonerskiej Zygmunta Glogera*, [w:] *Zygmunt Gloger – badacz...*, dz. cyt.

¹⁸ A. Kutrzeba-Pojnarowa, *Zasługi Zygmunta Glogera w zakresie etnografii*, [w:] *Zygmunt Gloger – badacz...*, dz. cyt.

¹⁹ H. Muszyńska-Hoffmannowa, *Zygmunt Gloger a współczesność*, [w:] *Zygmunt Gloger – badacz...*, dz. cyt.

²⁰ W. Jemielity i J. Wiśniewski, *Rodzina Zygmunta Glogera*, [w:] *Zygmunt Gloger – badacz...*, dz. cyt.

²¹ W przypadku pisarskiej aktywności prof. Adama Dobrońskiego powstała już cała biblioteka prac o Zygmuncie Glogerze. Tutaj wymienię kilka jedynie pozycji bibliograficznych jego autorstwa: *Zygmunt Gloger na Podlasiu i o Podlasiu*, Białystok 1985; *Podlasie w korespondencji Zygmunta Glogera*, Białystok 1986; wstęp do: Z. Gloger, *Dawna ziemia bielska i jej cząstkowa szlachta*, Łomża 2005;

Maroszka²², Dorotę Krystynę Rembiszewską²³, Bogusława Nowowiejskiego²⁴ oraz Beatę Kuryłowicz²⁵. Z perspektywy ostatnich lat badań nad Glogerem warto wymienić też Jarosława Ławskiego²⁶, Beatę Obsulewicz-Niewińską²⁸, Annę Janicką²⁹, Grzegorza Kowalskiego³⁰ i Łukasza Zabielskiego³¹.

Pisma rozproszone

Jak zostało wspomniane, Książnica Podlaska we współpracy z Wydziałem Filologicznym Uniwersytetu w Białymstoku od 2013 roku realizuje finansowany przez Narodowy Program Rozwoju Humanistyki projekt pod nazwą „Naukowa edycja krytyczna *Pism rozproszonych* Zygmunta Glogera w trzech tomach”. Na jego charakterystykę i kompletne podsumowanie przyjdzie czas po zakończeniu całego przedsięwzięcia, tj. w roku 2017.

Chciałbym jednak już teraz, podczas prac nad ostatnim, trzecim tomem *Pism rozproszonych*, poruszyć pewne zagadnienia, bezpośrednio z projektem związane.

wstęp do: Z. Gloger, *Wesele babuni*, Łomża 2015; *Prezes Zygmunt Gloger*, „Ziemia” 2010, s. 11-24; a także artykuły w wymienianych już tu książkach pokonferencyjnych.

²² Zob. np. J. Maroszek, *Zygmunt Gloger (1845–1910) i jego wizja badań regionalnych*, [w:] *Wybitni przedstawiciele ziemiaństwa podlaskiego w XIX i XX wieku*, red. S. Kordaczuk, Siedlce 2011.

²³ Zob. D. Rembiszewska, *Słownik dialektu knyszyńskiego a inne słowniczki gwarowe z obszaru Polski północno-wschodniej*, „Prace Filologiczne” 2010, nr LVIII; teźże, *O języku pism Glogera*, [w:] Z. Gloger, *Pisma rozproszone*, t. II: *lata 1877–1889*, red. J. Ławski i J. Leończuk, wstęp A. Janicka i D. Rembiszewska, s. 41-54; a także rozprawę opublikowaną w niniejszym tomie.

²⁴ B. Nowowiejski, *Dawne słowniczki gwarowe jako źródło do historii języka*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2015, nr 1, vol. 22 (42), s. 169-183.

²⁵ Zob. B. Kuryłowicz, *Tykocińskie nazwy i określenia człowieka w słowniczku Zygmunta Glogera*, w: *Polszczyzna regionalna*, cz. 4, *Polszczyzna północno-wschodniego Mazowsza*, red. H. Sędziak, D. Czyż, Ostrołęka 2006, s. 295-302; teźże, *Uwagi o fleksji w tykocińskim słowniku Zygmunta Glogera*, [w:] *Polszczyzna regionalna*, cz. 5, *Polszczyzna północno-wschodniego Mazowsza*, red. H. Sędziak, D. Czyż, Ostrołęka 2008, s. 162-169; teźże, *Zygmunt Gloger jako językoznawca*, „Roczniki Humanistyczne” 2005, R. 53, s. 61-80.

²⁶ Zob. tenże, *Zygmunt Gloger i wiek XIX*, w: Z. Gloger, *Pisma rozproszone*, t. 1: 1863–1876, red. J. Ławski i J. Leończuk, dz. cyt., s. 19-38; tenże, *Zygmunt Gloger. Prowincja jako centrum świata*, „Bibliotekarz Podlaski” 2015, nr 2 (XXXI), s. 25-39.

²⁸ Zob. B. Obsulewicz-Niewińska, *Zygmunt Gloger i Litwa [Zygmuntas Glogeras ir Lietuva]*, [w:] *Funkcjonowanie języków i literatur na Litwie. Litewsko-polskie związki naukowe i kulturowe. Monografia zbiorowa [Kalbų ir literatūrų funkcionavimas Lietuvoje. Lietuvių-lenkų moksliniai ir kultūriniai ryšiai]*, pod red. M. Dawlewicza, I. Fedorowicz, A. Kaledy, Wilno 2014, s. 330 – 342.

²⁹ Zob. A. Janicka, *Zygmunt Gloger i tradycje*, [w:] teźże, *Tradycja i zmiana. Literackie modele dziewiętnastowieczności: pozytywizm i „obrzeża”*, Białystok 2015, s. 259-309.

³⁰ Tenże, *Zygmunt Gloger. Dzieło – Recepcja – Perspektywy badań*, dz. cyt.; tenże, *XIX-wieczna „silva rerum”*. *Pisma Zygmunta Glogera*, w: Z. Gloger, *Pisma rozproszone*, t. 1: 1863–1876, red. J. Ławski i J. Leończuk, opracowanie tekstów i przypisy G. Kowalski i Ł. Zabielski, Białystok 2014, s. 39-59; tenże, *O czym czytać na wsi? Refleksje lekturowe Zygmunta Glogera*, [w:] *Bibliotheca mundi. Studia bibliologiczne ofiarowane Janowi Leończukowi*, red. J. Ławski, Ł. Zabielski, Białystok 2016, s. 501-520.

³¹ Ł. Zabielski, *Słowiانشczyzna Glogera. Uwagi nad warszatem badawczym starożytnika*, [w:] *Przestrzenie dialogiczne. Zbiór jubileuszowy. 40 lat polonistyki na Uniwersytecie Wielkotyńskim*, red. C. Iwanowa, A. Janicka, J. Tambor, L. Kostowa, Wielkie Tyrnowo: Wyd. Faber, 2015.

O idei wydania obszernej publicystyki autora *Dolinami rzek*, a także genezie, użytych narzędziach i obranej metodzie napisano obszernie w tekstach redakcyjnych poprzedzających korpus artykułów Glogera w I tomie *Pism rozproszonych*³². Natomiast powiedzieć trzeba kilka słów na temat koncepcji, która od początku przyświeca pomysłodawcom projektu i wydawcom tomów.

Otóż zgodnie z pierwotnym założeniem, który konsekwentnie realizujemy, zbiór pism rozproszonych nie miał stanowić wyłącznie – opartego na hermetycznie i precyzyjnie sformułowanych instrukcjach wydawniczych³³ – wyboru źródeł, eksponującego sposobem opracowania materiału, modernizacji pisowni wyłącznie znaczeniową warstwę publikowanych tekstów. Ze względu na niezwykły charakter, swoistość publicystycznej aktywności Glogera, idiomatyczność jego języka, zapragnęliśmy projekt wydawniczy ująć w zdecydowanie szerszej perspektywie. Uwypuklić wszelkie możliwe płaszczyzny ekspresji jego pisarstwa, odsłonić nieoczywiste kanały komunikacji starożytnika z Jeżewa z czytelnikiem, a nade wszystko możliwie najwyraźniej zaakcentować indywidualność i niezwykłość jego warsztatu dziennikarsko-pisarско-literackiego. Dlatego na przykład pozostawione zostały wybrane wyrazy i sformułowania archaiczne, akcent położono też na treści intertekstualne oraz – biorąc pod uwagę rodzaj materiału (nuty, szkice, rysunki etc.) – intersemiotyczne. Chcemy uwidocznic w artykułach Glogera to wszystko, co sprawia, że w utrwalonym składniowo i semantycznie wzorcu jego stylu pisarskiego odżywiają zarówno treści intencjonalne, jak też podświadome, formy nieartykułowane, będące językowym rozładowaniem potencjału twórczego i życiowej energii, których pisarz posiadał olbrzymie pokłady.

Z tego właśnie powodu postanowiliśmy między innymi zawiesić zalecenia nowoczesnej tekstologii w obrębie wymogu, by dla całego zbioru określonego rodzaju pism danego autora ustalić sztywną podstawę edytorską i publikować tylko teksty najbardziej reprezentatywne, a przez to nie powielać identycznych treści. Jednak zastosowanie tych zaleceń w przypadku autora *Dolinami rzek* zasłoniłoby jedną z charakterystycznych cech jego publicystyki i, co więcej, byłoby niezgodne z wyrażoną przez niego wolą:

Ze stanowiska dziennikarskiego – pisał do „Gazety Rolniczej” w 1886 roku – można by zrobić mi słuszny zarzut, że się nieraz w treści moich listów do różnych czasopism powtarzam.

³² Zob. *Zasady wydania* oraz wstępy J. Ławskiego (*Zygmunt Gloger i wiek XIX*, s. 19-38) i G. Kowalskiego (*XIX-wieczna „silva rerum”*. *Pisma Zygmunta Glogera*, 39-59), [w:] Z. Gloger, *Pisma rozproszone*, t. 1, dz. cyt.

³³ W tym kontekście inspirujące są: klasyczna pozycja Ireneusza Ihnatowicza, *Projekt instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych XIX i początku XX wieku*, Warszawa-Poznań 1962; ale też zalecenia Romana Lotha dla tekstów literackich, zob. tenże, *Podstawowe pojęcia i problemy tekstologii i edytorstwa naukowego*, Warszawa 2006.

Ale korespondent wasz nie jest dziennikarzem i, nie zważając na względy literackie, pisze zawsze o tym, co dolega jego społeczeństwu, co załatwionym nie zostało.³⁴

Dzięki wynikającemu nie tylko z szacunku wobec pisarza z Jeżewa, ale też z pobudek czysto praktycznych i naukowych, zachowaniu tej cechy jego pisarstwa, jaką jest powtarzanie pewnych kwestii, odsłaniamy przed potencjalnym czytelnikiem-badaczem nieograniczone możliwości. Przede wszystkim szansę dostrzeżenia i analizy tego, jakie tematy, zjawiska i sprawy były dla ówczesnego społeczeństwa polskiego istotne, naglące, drażliwe, niezałatwione. Oto pojawia się pole do badań³⁵ nad stylem, kształtem wyobraźni, wrażliwością estetyczną, indywidualnymi predyspozycjami i ambicjami artystycznymi³⁶ pisarza, jego ewolucją w roli literata, publicysty, korespondenta, sprawozdawcy...

Konferencja

Na wstępie zasygnalizowaliśmy, że niniejsza książka zawiera referaty wygłoszone podczas I Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Zygmunt Gloger (1845–1910). Pisarz, myśliciel, uczoney. Rewizje” (Białystok, 23–24 października 2015 roku)³⁷. Jej organizatorami były: Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku, Katedra Badań Filologicznych „Wschód – Zachód”, Wydział Filologiczny Uniwersytetu w Białymstoku i Stowarzyszenie Naukowe „Oikoumene”.

Analizując zasady organizacji tej naukowej sesji, akcent trzeba postawić szczególnie na terminie „rewizje”. W całej tradycji badań nad życiem i twórczością twórcy *Obchodów weselnych* (1869) stworzono stereotyp Glogera jako jedynie historyka, archeologa, etnografa i folklorysty, a jego twórczość traktowano przede wszystkim jako źródło historyczne i materiał do – ilościowych i jakościowych – badań faktograficznych. Tymczasem pomysłodawcy i zarazem gospodarze Konferencji, profesor Jarosław Ławski i dyrektor Jan Leończuk, postawili przed uczestnikami konferencji postulat spojrzenia na starożytnika z Jeżewa szerzej, oświetlenia go metodologią innych dyscyplin badawczych: literaturoznawstwa, muzykologii, historii sztuki, numizmatyki, antropologii itd. Zgodnie z tym kluczem zostały ułożone zagadnienia badawcze konferencji:

- Gloger jako pisarz, publicysta, reporter.

³⁴ Z. Gloger, *Z Tykocińskiego*, „Gazeta Rolnicza” 1886, nr 19, cyt. za: tenże, *Pisma rozproszone*, t. II: 1877–1889, red. J. Ławski, J. Leończuk, wstęp A. Janicka, D. Rembiszewska, Białystok 2015, s. 954.

³⁵ Szczególnie nowoczesnymi metodami komputerowej analizy tekstu: cały materiał w postaci plików w formacie .pdf zostanie udostępniony na stronie internetowej Książnicy Podlaskiej. <http://www.ksiaznicapodlaska.pl/statics/gloger.html> [dostęp: 30 sierpnia 2016 roku].

³⁶ Przy korzystaniu z ogólnokulturowej palety motywów, archetypów, symboli, środków opisu i wrazu określonej treści – co przy wielokształtnym trybie pisarskiej ekspresji Glogera może być szczególnie istotne.

³⁷ S. Kochaniec, Ł. Zabielski, *I Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Zygmunt Gloger 1845–1910. Pisarz, myśliciel, uczoney. Rewizje. Białystok (23–24 X 2015)*, „Bibliotekarz Podlaski” 2015, nr 2 (XXXI), s. 235–240.

- Wartości estetyczne i poznawcze pism Glogera.
- Gloger jako historyk, archeolog, kolekcjoner – warsztat badawczy twórcy, jego wybory metodologiczne.
- Podlasie, pogranicze Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego w pismach Glogera – jego obraz Europy i świata.
- Gloger jako poeta.
- Glogera jako epistolograf; rękopisy Glogera; problemy edytorskie.
- „Inni”, „swoi”, „obcy” w pismach Glogera: Litwini, Rosjanie, Niemcy, Ukraińcy, Białorusini, Żydzi, Europejczycy etc.
- Gloger-etnograf a Gloger wobec „kmieci”.
- Idee romantyczne i pozytywizm w pismach Glogera.
- Nauka w publicystyce Glogera.
- Gloger o przemyśle, rolnictwie, gospodarce: konserwatywny liberał?
- Gloger i gatunki literackie: reportaż, felieton, studium, poemat itp.
- Gloger w Jeżewie, Tykocinie, Łomży, Białymstoku, na Podlasiu.
- Recepcja pism Glogera w Polsce i Europie Środkowo-Wschodniej.

Wybór terminu konferencji podyktowany został pragnieniem uczczenia 170. rocznicy urodzin pisarza (przypomnijmy: w tradycji badawczej przyjmuje się, że urodził się on 3 listopada 1845 roku). Taki też, jubileuszowy i naukowy charakter, warunkowany z jednej strony rygiorem naukowych referatów i dysput, a z drugiej zakotwiczony w atmosferze rodzinnej, biograficzno-wspomnieniowej, przybrała Konferencja.

Jeżeli chodzi o część naukową: spotkanie zostało podzielone na dwie części. W pierwszej, plenarnej, referaty wygłosiła czwórka prelegentów: prof. Magdalena Piotrowska z Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, prof. Dominique Porębska-Quasnik, muzykolog, niezależna badaczka związana z naukowym środowiskiem Warszawy oraz Paryża, prof. Bogusław Dopart z Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz dr hab. Jan Zieliński z Berna w Szwajcarii (referat odczytał w zastępstwie nieobecnego prelegenta Łukasz Zabielski). W drugiej części obrad plenarnych głos zabrało pięciu badaczy: prof. Bogusław Nowowiejski z Uniwersytetu w Białymstoku, dr Izabela Kopania z Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, prof. Beata Obsulewicz-Niewińska z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego oraz mgr Sebastian Kochanec z Książnicy Podlaskiej w Białymstoku.

Pozostałą część obrad przeprowadzono w trzech zespołach. Zespół pierwszy zgromadził czterech prelegentów: prof. Dorota Rembiszewska z Instytutu Sławistyki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, prof. Beata Kuryłowicz z Wydziału Filologicznego Uniwersytetu w Białymstoku, a także dr Michał Siedlecki oraz mgr Grzegorz Kowalski, obaj z Książnicy Podlaskiej. W skład zespołu drugiego weszło pięciu uczestników Konferencji: dr Barbara Noworolska, związana z białostockim środowiskiem naukowym, dr Marta M. Kacprzak z Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, dr Anna Janicka z Wydziału Filologicznego Uniwersytetu w Białymstoku, dr Łukasz Zabielski z Książnicy Podlaskiej oraz

ks. dr hab. Jerzy Sikora z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. W trzecim zespole można było usłyszeć referaty pięciu uczestników Konferencji: prof. Krzysztofa Filipowa z Wydziału Historyczno-Socjologicznego Uniwersytetu w Białymstoku, mgra Andrzeja Rataja, związanego z Muzeum Etnograficznym w Krakowie, dr Magdaleny Woźniewskiej-Działak z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, dra Konrada Kazimierza Szamryka z Uniwersytetu w Białymstoku, dr Adrianny Adamek-Świechowskiej z Uniwersytetu Gdańskiego.

Ciekawa była część biograficzno-wspomnieniowa sesji. Do Książnicy Podlaskiej na specjalne zaproszenie organizatorów Konferencji przybyli potomkowie Zygmunta Glogera: pani Magdalena Zawidzka (prawnuczka), a także panowie Marcin i Aleksander Kozubowscy (krewni). Pierwszy dzień Konferencji, 23 października, zakończyło takie właśnie, rodzinne spotkanie wspomnieniowe, podczas którego można było poznać szczegóły związane z życiem najbliższych, dzieci i wnuków autora *Dolinami rzek*. Z kolei drugi dzień przeznaczony został na naukową wyprawę pod hasłem „Szlakami Glogera”. W rolę przewodnika wcieliła się mgr Izabela Szymańska (PTTK Białystok, Książnica Podlaska). Wyprawa dała możliwość posłuchania o najważniejszych miejscach na Podlasiu, które z Glogerem są w sposób bezpośredni związane: to Białystok (wybrane obiekty turystyczne), Choroszcz, Jeżewo Stare i Tykocin.

Jubilat

Teresa Komorowska, przywołując treść listu – jego fragment wykorzystałem jako motto do niniejszego tekstu – od hrabiego Eustachego Tyszkiewicza (1814–1873), nestora polskiej archeologii, badacza ziem białoruskich i litewskich, który *notabene* rok później (1873) już nie żył, dodała, że musiał on ów list Glogerowi sprawić „wiele radości i satysfakcji”³⁸. Trudno się z tym przypuszczeniem nie zgodzić, zważywszy nie tylko na znamienitego adresata apologii, lecz na jej treść, która uwypukla przede wszystkim źródłowy charakter *Obrzędów weselnych*. Bo o to głównie przecież Gloger dbał – o ocalenie jak największej ilości niszczonej przez czas i niepamięć fragmentów polskiej kultury oraz narodowej tożsamości. Dlatego na przykład był przeciwnikiem kolekcjonowania pamiątek dla samej idei zbieractwa, w czym upatrywał formę próżności: „[...] celem moim – pisał do Władysława Bartynowskiego (1832–1918), krakowskiego numizmatyka i kolekcjonera – było zawsze tylko o c a l a n i e i nabywanie tego, co wykopywano i znajdowano w moich stronach nad Narwią i co napotykałem w ręku profanów”³⁹.

Pomysłodawcom i wykonawcom projektu naukowego *Pism rozporoszonych* Zygmunta Glogera zależy na tym, by takich „profanów” współcześnie również było jak najmniej, a jak najwięcej osób wrażliwych na ocalenie pozostałości monumentalnej

³⁸ T. Komorowska, dz. cyt., s. 128.

³⁹ Cyt. za: tamże, s. 282-283; podkr. Ł.Z.

kultury staropolskiej oraz dziedzictwa XIX wieku. Ocalanie i – dodajmy rzecz istotną – promowanie, upowszechnianie, udostępnianie. Takie życzenie warto wyrazić szczególnie w roku jubileuszu 170. rocznicy urodzin autora *Encyklopedii staropolskiej*.

Wasilków, we wrześniu 2016 roku.

Bibliografia

- *Bibliografia pism Zygmunta Glogera (opracowanie – Stefan Demby)*, [w:] „Rocznik Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego”, R. 4 (1910), s. 252-312; przedruk [w:] *Zygmunt Gloger – badacz przeszłości ziemi ojczyściej, Materiały z sesji popularnonaukowej, Łomża, 25-26 maja 1974 r.*, red. J. Babicz, A. Kutrzeba-Pojnarowa, Warszawa 1978, s. 99-139.
- Dobroński Adam, *Zygmunt Gloger na Podlasiu i o Podlasiu*, Białystok 1985.
- Kochaniec Sebastian, Zabielski Łukasz, *I Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Zygmunt Gloger 1845–1910. Pisarz, myśliciel, uczonek. Rewizje. Białystok (23–24 X 2015), „Bibliotekarz Podlaski” 2015, nr 2 (XXXI), s. 235-240.*
- Komorowska Teresa, *Gloger. Opowieść biograficzna*, Warszawa 1985.
- Kowalski Grzegorz, *Zygmunt Gloger. Dzieło – recepcja – perspektywy badań*, „Bibliotekarz Podlaski” 2011–2012, nr 23-24, s. 3-11.
- Kuryłowicz Beata, *Tykocińskie nazwy i określenia człowieka w słowniczku Zygmunta Glogera*, w: *Polszczyzna regionalna, cz. 4, Polszczyzna północno-wschodniego Mazowsza*, red. H. Sędziak, D. Czyż, Ostrołęka 2006, s. 295-302.
- Maciejewski Stefan, *Szlachetni pasjonaci*, rozdział: *Pasje jeżewskiego tytana*, Olsztyn 1978.
- Maroszek Józef, *Zygmunt Gloger (1845–1910) i jego wizja badań regionalnych*, [w:] *Wybitni przedstawiciele ziemiaństwa podlaskiego w XIX i XX wieku*, red. S. Kordaczuk, Siedlce 2011.
- Rembiszewska Dorota, *O języku pism Glogera*, [w:] *Z. Gloger, Pisma rozproszone*, t. II: lata 1877–1889, red. J. Ławski i J. Leończuk, wstęp A. Janicka, D. Rembiszewska, s. 41-54.
- *Rok glogerowski. Materiały z sesji popularnonaukowej*, Warszawa 1986.
- *Spotkania z Glogerem*, red. S. Zagórski, wybór i oprac. A. Dobroński i B. Gołębiowski, Łomża 1995.
- *Śladami Kolberga i Glogera po Ziemi Łomżyńskiej*, red. B. Bartnicka et al., Łomża 1997.

Strony internetowe:

- <http://ltn.lomza.pl/> [dostęp: 30 sierpnia 2016].
- <http://www.stopkapress.com.pl/> [dostęp: 30 sierpnia 2016].
- <http://www.ksiaznicapodlaska.pl/statics/gloger.html> [dostęp: 30 sierpnia 2016 roku].

THE SCIENTIFIC PROJECT OF ZYGMUNT GLOGER'S
PISMA ROZPROSZONE (STRAGGLED WRITINGS).
INTRODUCTION

The text consists of reflections dedicated to the idea of a research project on *Pisma rozproszone (Straggled Writings)* by Zygmunt Gloger, which has been conducted in Łukasz Górnicki's Library in Podlasie, Białystok, since 2013, and which has been funded by the National Programme for the Development of Humanities (Module: National Heritage). The initiators of this project are Prof. J. Ławski from the Faculty of Philology at the University of Białystok and The Director Jan Leończuk from the Library in Podlasie. The author of this text lists the people and institutions, thanks to whom such an important figure for the Polish culture, as Zygmunt Gloger (1845-1910), is now being studied, his works are being issued, and scientific dissertations and books devoted to the analysis and interpretation of his works are being published.

Keywords: Gloger, research project, the nineteenth century, Polish literature